

Posudek vedoucí diplomové práce

Název práce: Představa učitele a učitelky z pohledu žáků a žaček 2. stupně základní školy

Autorka práce: Bc. Martina Procházková

Diplomová práce se zabývá genderovými vzorci v žákovských představách o vyučujících. Téma považuji vzhledem k vysoké feminizaci učitelství, která je ve veřejném mínění často spojována s výchovnými i vzdělávacími problémy v českém školství, za zajímavé a přínosné, neboť umožňuje vyučujícím připravit se na očekávání, která studující vůči nim mají (zvláště při prvním setkání, kdy zobecněné představy nejsou ještě korigovány osobní zkušeností s daným člověkem). Autorka navázala na studii, kterou jsem prováděla před 17 lety. Tu částečně replikovala a přidala k ní i několik dalších výzkumných otázek a na ně navazující metody sběru dat. Díky diplomové práci jsme tak získali (při limitech týkajících se reprezentativnosti souboru) odpověď, zda za uvedené období došlo k změnám v žákovských představách o učitelkách a učitelích.

Konkrétně se v nové studii jednalo o to, nakolik je žákovská představa ideální osoby v učitelské roli naplňována charakteristikami, které studující spojují s učitelkami-ženami, nebo s učiteli-muži. Jinými slovy, zda děti za ideální učitelskou postavu považují spíše učitele, nebo učitelku. Při dotazování ale přitom nešlo o explicitní používání genderových kategorií (tj. např. otázka *Je pro tebe ideálním učitelem žena, nebo muž?*), nýbrž o hodnocení konkrétních atributů, které v jedné části byli dospívajícími hodnoceny ve vztahu k ideálním vyučujícím, a v druhé části ve vztahu k genderu (tedy k učitelkám a učitelům). Rozšíření studie o druhou část bylo invencí autorky. V třetí části studující hodnotili stejný seznam atributů ve vztahu ke konkrétní učitelce či učiteli. Prostřednictvím této části bylo kontrolováno, nakolik je generalizované hodnocení ve vztahu k genderové kategorii (učitelky x učitelé) ve shodě s hodnocení konkrétní osoby s určitou genderovou příslušností (učitelka x učitel). Tato část slouží k zodpovězení otázky, nakolik je rovina stereotypů (coby rovina generalizovaných kognitivních kategorií) provázána s rovinou žité reality, v níž vnímání konkrétní osoby je silněji intersekcionalní a situační. Toto rozšíření tak nabízí významné teoretické a metodologické konsekvence. Jeho zahrnutí do studie bylo také invencí autorky. Bohužel se jí ale v analýze a zejména následné interpretaci a diskusi nepodařilo potenciál této třetí části studie plně využít.

Studie využívala kvantitativní metodologii. Autorka řádně pilotovala původní dotazník a jeho rozšíření o dvě další části. Samotný sběr dat pak probíhal na 2. stupni základní školy, a to mezi 200 studujícími. Výsledný soubor tvořilo 150 žáků a žákyň (po vyloučení studujících, kteří nebyli při některé části studie přítomni). V práci postrádám podrobný přehled složení výzkumného souboru – tedy počet dívek a chlapců v jednotlivých ročnících. Výzkumný soubor pokládám pro účely diplomové práce za dostatečně rozsáhlý. Autorka navíc prokázala dobrou schopnost pohybu v terénu, protože jak vyhledávání školy, tak opakovaný sběr dat probíhal bez potíží.

Struktura diplomové práce je tradičně rozdělena na teoretická východiska a empirickou studii. V teoretických východiscích vnímám jako zcela nadbytečnou (a ve své stručnosti i zavádějící) první kapitulu, která představuje obecné koncepty související s genderem. Těžištěm je až druhá a třetí

kapitola zaměřená na vzdělávání, resp. na školství. V nich autorka přináší řadu informací a prezentuje je srozumitelnou, čtivou formou. Ovšem analytický vhled a kritický odstup se v nich příliš nevyskytuje. Postrádám také explicitní vztahy k vlastnímu výzkumnému tématu (toto neplatí o kapitole 1.3.2). Místo výzkumného předpolí tak kapitoly působí spíše jako popularizačně naučný text, včetně určité dávky zjednodušování, které k těmto typům textu patří (na rozdíl od odborných publikací).

Vlastní výzkum se mi jeví popsán srozumitelně. Oceňuji důkladnost v úvodních metodologických kapitolách. Postrádám ovšem pasáž diskutující etické aspekty výzkumu. Ráda bych, aby se k nim autorka vyjádřila během obhajoby. Výzkumný design byl poměrně komplikovaný – domnívám se, že se ho autorce podařilo dobře představit (ovšem já jsem text posuzovala se znalostí studie).

Otazník nad srozumitelností popisu mám v části zdůvodňující redukci pětibodové škály, kde autorka dostatečně nezdůvodnila, proč jsme k ní přistoupily. Důvodem byla potřeba porovnat hodnoty týkající se jednotlivých atributů z první a druhé části dotazníku, a to pomocí t-testu, který vyžaduje binární hodnoty, a pomocí chí-kvadrátu, který je přehlednější při nízkém počtu hodnot na škále. Na základě redukce se určilo, zda respondent/ka spojovala určitou charakteristiku s učitelkou (hodnoty na pětibodové škále 1-2), nebo učitelem (hodnoty na pětibodové škále 4-5), a to bylo dále porovnáváno s tím, zda tento respondent/ka považoval/a tuto charakteristiku za ideální (hodnota 1-2), nebo nikoliv (4-5). Redukce tedy sloužila pouze pro jeden analytický krok, který porovnával údaje z jednotlivých částí dotazníku; v jiných krocích analýzy autorka pracovala s plnou pětibodovou škálou. Porovnání by bylo možné dělat sofistikovanějšími postupy, které však překračovaly aktuální znalosti autorky. Její porozumění statistickým metodám, považuji za nadprůměrné mezi studujícími KGS FHS UK a oceňuji její snahu do nich proniknout. Bohužel však neměla k dispozici program SPSS, takže jsme kvůli příliš velké časové nákladnosti obdobných analýz v programu Excel, přistoupily k tomu, že jsem samotný výpočet v SPSS provedla já. Autorce jsem zaslala výsledné tabulky, které už ona sama interpretovala.

K použitým statistickým postupům a jejich prezentaci mám dvě výhrady. Jedna se týká toho, že autorka neuvádí směrodatné odchytky u průměrných hodnot. Nevíme tak, jaká je variabilita odpovědí. Zvláště důležité mi to připadá v částech, kde autorka odlišuje odpovědi dívek a chlapců, protože absence směrodatné odchytky svádí k homogenizaci skupiny dívek a chlapců. Pokud by s ní autorka pracovala a okomentovala ji (ať by byla její hodnota nízká, či vysoká), bylo by to pro správnou interpretaci velmi prospěšné. Pravděpodobně se na tomto nedostatku projevuje obecnější tendence autorky k určitému zjednodušování genderové analýzy – je vedena spíše snahou o nalezení rozdílů mezi skupinami, a není proto dostatečně otevřená vůči podobnostem mezi skupinami a rozdílům mezi podskupinami či jednotlivci. Druhá výhrada se týká toho, že analýza buď představuje výsledky dívek a chlapců, nebo výsledky podle ročníků. Chápu, že kombinovat výsledky podle obou znaků u všech dílčích charakteristik by bylo neúnosné. Ovšem tam, kde se ukázal určitý vývojový trend (např. u hodnocení charakteristiky mladý/á), by bylo zajímavé podívat se detailněji na srovnání dívek a chlapců v jednotlivých ročnících. Je totiž možné, že k pohybu mezi věkovými skupinami nemusely přispívat dívky a chlapci shodně. Údaje jsou sice uvedeny v příloze, avšak postrádám je v interpretaci výsledků.

I když práce není příliš dlouhá (82 stran textu bez příloh), část s prezentací výsledků je čtenářsky náročná. Prospělo by ji zestručnění a zřejmě i větší strukturování. Na druhou stranu ale podrobná prezentace výsledků dovoluje vhléd do způsobu autorčiny práce. Otázkou je, zda srovnání s původní studií, podle které byla tato realizována, by mělo být uváděno ihned u dílčích kapitol. Vytrácí se tím prostor pro diskusi i s jinými zdroji. Standardně zařazovaná kapitola Diskuse zcela chybí, ovšem kdyby byla nyní přítomna, byla by v mnohém redundantní (takže její absenci při stávající struktuře považuji za vhodnější). Ohledně srovnávání s dosavadními poznatky je třeba dodat, že autorka vycházela především z českých pramenů. Bohužel pouze dva zdroje jsou cizojazyčné. Navíc, v případě jednoho z nich (Will et al., 1976) si nejsem jistá jeho tematickou relevancí. Autorka přitom mohla pracovat s řadou zahraničních studií týkající se genderových vzorců v pedagogických vztazích i postojů k vyučujícím. Měla také přímo k dispozici skvělý The SAGE Handbook of Gender and Education, kde jsou základní texty od předních autorek a autorů v této oblasti. Proč je nevyužila?

Autorka přinesla ve svém diplomním výzkumu některá zajímavá zjištění. Komparace s výzkumem 17 let starým ukázala, že studující používají méně zřetelně asociaci jednotlivých charakteristik s ženami a s muži. Představy ideálních vyučujících jsou častěji naplňovány takovými atributy, které jsou studujícími považovány za neutrální či jen mírně asociovány s ženami nebo s muži. Autorka to interpretuje optimisticky jako důkaz toho, že současní dospívající nejsou již v takové míře zatíženi genderovými stereotypy. Vůči tomuto čtení bych ale byla opatrná. Je nutné jej zvážit ve světle metodologických limitů provedeného výzkumu. Ráda bych autorku požádala o jejich představení během obhajoby.

Příprava diplomové práce trvala poměrně krátkou dobu, ale byla velmi intenzivní. Volbu tématu, stavbu výzkumného designu, konstrukci dotazníku i analýzu dat autorka průběžně konzultovala. Byla vždy velmi dobře připravená a iniciativní. Při tvorbě textu diplomové práce jsem bohužel nebyla přítomna, avšak nikoliv z rozhodnutí autorky. Autorka texty připravovala v relativně krátkém období před termínem odevzdání (což však vzhledem k pozdnímu zadání DP bylo nutné), kdy jsem se kvůli nezbytným pracovním povinnostem nemohla zapojit do jejich komentování. Autorka tak nemohla na základě svých komentářů text vylepšit. Věřím ale, že by toho bývala byla schopná.

Závěr:

Diplomová práce Bc. Marty Procházkové má navzdory uvedeným slabinám řadu pozitivních stránek. Autorka byla schopna realizovat poměrně komplikovanou studii a vcelku přehledně ji prezentovat. Prokázala tak přiměřené badatelské dovednosti.

Diplomová práce splňuje požadavky, a doporučuji ji proto k obhajobě. Navrhuji hodnocení velmi dobře (až dobře podle úrovně obhajoby).